

Актуальні проблеми історичних наук
Дудник О.В., доцент кафедри історії України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

ІСТОРІЯ УМАНЩИНИ В НАУКОВИХ ЗАЦІКАВЛЕННЯХ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА

Українська історіографія в першій половині ХІХ ст. досягла значних успіхів. Її розвиток відбувався в тісному зв'язку з потребою в піднесенні інших галузей науки і освіти. Відкриття університетів у Харкові, Києві, Одесі відіграло важливу роль у підготовці фахівців в галузі історії. Важливе місце у вивченні історії України відіграв Київський університет і його перший ректор Михайло Олександрович Максимович. Історик посідає одне із чільних місць серед видатних мислителів, учених і просвітителів.

У М. Максимовича не було великих узагальнюючих праць з історії на зразок курсів чи іншого характеру викладу історії. Своє місце на ниві історичної науки Максимович визначив так: «На полі вижатому на скоро істориками України я збираю пропущені і загублені ними колоски й потрохи передаю їх до загального відома» [1, 202].

Історія Уманщини, як значного регіону Правобережної України, значно доповнює загальну історію нашої країни. Дослідження історичної спадщини Михайла Максимовича з найважливіших аспектів політичних і соціальних процесів на Уманщині в нову добу є актуальним.

Особливе місце у своїх дослідженнях Михайло Олександрович приділяв темі козацтва, визвольної боротьби українського народу проти панської Польщі.

Для закладення основ української регіоналістики важливе значення мають праці М. Максимовича «Листи до Богдана Хмельницького», «Спогади

про Богдана Хмельницького» [2], «Обозрение городових полків і сотень, що були на Україні з часів Богдана Хмельницького» [3]. В них відображалось роль і місце козацтва в історії України, і при розробці стержневих проблем автор частково наводив дані з історії уманського козацтва.

Так, зокрема, на основі «Реєстру Війська Запорізького 1649 року» історик дослідив і показав зміни в адміністративно-територіальному устрої України після Зборівського мирного договору (1649 р.). До складеного Максимовичем списку 16-ти полків Малоросії було занесено і Уманський полк на чолі з полковником Йосипом Глухом, як окрема адміністративно-територіальна одиниця автономної Української держави [2, 199].

Заслуга М. Максимовича полягає в тому, що він здійснив спробу дослідити питання відродження Уманського полку після Національно-визвольної війни середини XVII ст. Автор стверджує, що Уманський полк в 1709-1782 роках був під протекторатом московського царя [3, 697]. Варто зазначити, що питання щодо року відродження Уманського полку до кінця не з'ясовано. Представники української історіографії XX століття (М. Слабченко, Н. Полонська-Василенко) заперечують крайню межу існування за М. Максимовичем і наводять вагомні аргументи, що з 1711 року полк відійшов до Польщі.

«Руїна» – так український народ назвав один з найбільш трагічних періодів своєї історії (друга половина XVII ст.). Назва періоду говорить сама за себе: небачені по мірилам спустошення території Уманщини, масове поневолення населення татарами, безкінечна братовбивча війна між самими українцями, нещадні вторгнення на уманську землю турецької армії, що викликало втечі уцілілого населення на Лівобережжя – такий підсумок епохи «Руїни» для уманського краю.

Цінним для характеристики «Руїни» на Уманщині є дослідження М. Максимовича. В науковий обіг були введені важливі дані про боротьбу за владу на Правобережжі між Петром Дорошенком і Михайлом Ханенком та участь у цьому кривавому протистоянні населення Умані. Історик однозначно засудив

турецький протекторат гетьмана П. Дорошенка. В цьому зв'язку досить звернутись до висвітлення ним Уманської трагедії 1674 року (знищення турками і татарами міста) і як наслідок – «кров текла реками» [3, 312]. Таким чином, територія Уманського полку з початком «Руїни» стала центром навколо якого велась жахлива боротьба політичних пристрастей.

В історії важкої і тривалої боротьби українського народу за своє соціальне і національне визволення чільне місце посідає антифеодальне народно-визвольне повстання під назвою «Коліївщина». Терени Уманщини були центром гайдамацького повстання, а взяття повстанцями польської фортеці Умань у червні 1768 року стало кульмінаційною подією Коліївщини.

Першою науковою студією з історії повстання 1768 року в українській історіографії по праву вважається студія М. О. Максимовича «Сказание о Колиивщине» (1839 р.) [4].

В цій науковій розвідці дослідник намагається проаналізувати причини, що привели повстанців до Умані, спричинили криваві події влітку 1768 року. Максимович на перший план висуває релігійний фактор – місто було оплотом ненависної для українського народу церковної унії і католицизму на Правобережній Україні. Історик в діях повстанців вбачає і розбійницьку тенденцію. Мотивація розбійницьких дій, на думку вченого, полягала у здобичництві, оскільки, вважає автор, місто Умань на той час було одним з кращих міст на Правобережжі [4, 254]. Вчений на основі фактологічного матеріалу проілюстрував колоніальний статус уманських земель, які були володіннями Київського воєводи графа Потоцького. В монографії детально описується Умань XVIII ст., її оборонні споруди.

Як апогеєм розвитку всенародного повстання, сприймається М. Максимовичем уманська різня. Події в Умані в червні 1768 року історик змальовує як народну помсту жертвами якої стали 18 тисяч поляків і євреїв. Описуючи уманську трагедію, основний фактичний матеріал історик запозичив у польських мемуаристів Вероніки Кребс, дочки уманського губернатора Младановича, її брата Павла Младановича, уніата Тучапського, Яна Ліппомана.

Використовуючи мемуарну літературу, М. Максимович слідом за очевидцями тих подій перебільшує кількість жертв повстання і поділяємо думку Михайла Грушевського про багаторазове перебільшення жертв трагедії.

Цікавим в праці є з'ясування головної причини здобуття повстанцями Умані – це зрада уманського сотника Івана Гонти. Історик розглядає мотив переходу І. Гонти на бік М. Залізняка і його повстанців: «...неосторожный Младанович...публично заподозрил его верность...сильно была оскорблена его честь... Ему известно было и то, что уманские паны умышляли на его жизнь...честолюбие его страдало и просило мщения» [4, 458].

Слід зазначити, що абсолютний дилетантизм і тенденційність присутня в оцінці гайдамацьких рухів представниками новітньої російської історіографії. Так, Г. Померанц у статті «Национальная озабоченность» пише: «Гайдамаки, взяв Умань вырезали младенцев из чрева беременных и зашивали туда живых кошек. Гонта, один из вождей гайдамаков, священным ножом зарезал собственных детей, рожденных от брака с полькой...» [5, 210]. Для спростування цього твердження наведемо цитату визначного дослідника тих подій М. Максимовича: «Для крещения велено было сберечь семейство Младановича и других польских помещиков» [4, 463]. Отже, жорстокість Івана Гонти не підтверджується авторитетним істориком ХІХ століття.

Історичні праці Михайла Максимовича є цінним доробком для комплексного вивчення історії Уманщини ХVІ-ХVІІ ст.

Література

1. Історіографія історії України: Курс лекцій / Коцур В.П., Коцур А.П. – Чернівці: Золоті литаври, 1999.
2. Максимович М. О. У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори / М. О. Максимович. – Київ: Либідь, 2003.
3. Максимович М. А. Обзорение городовых полков / Михаил Александрович Максимович. – К.: Типография М. П. Фрица, 1876. (Собр. соч.; т. 1).

4. Максимович М. О. Киевъ явился градом великим.: Вибрані українознавчі твори / М. О. Максимович. – Київ: Либідь, 1994.
5. Померанц Г. Национальная озабоченность / Г. Померанц // Век и мир. – 1990. – №11.